

Kragujevac kao ogled(alo): saradnja Srbije i NATO u oblasti ekonomije odbrane

---

Katarina Đokić

Katarina Đokić

**KRAGUJEVAC KAO
OGLED(ALO): SARADNJA
SRBIJE I NATO U OBLASTI
EKONOMIJE ODBRANE**

BEOGRAD
2018.

**KRAGUJEVAC KAO OGLED(ALO):
SARADNJA SRBIJE I NATO U OBLASTI EKONOMIJE ODBRANE**

Izdavač

Beogradski centar za bezbednosnu politiku

Đure Jakšića 6/5, Beograd

Telefon: 011 3287 226

E-mail: office@bezbednost.org

Web: www.bezbednost.org

Autorka

Katarina Đokić

Lektura

Tatjana Hadžić Jovović

Dizajn i prelom

Marko Marinković

Štampa

Unagraf

Tiraž

200

ISBN

978-86-6237-156-0

BEOGRAD, februar 2018.

CIP - Каталогизacija u publikaciji -
Народна библиотека Србије, Београд

327.56::351.88]:33(497.11)

355.02:33(497.11)"2012/2017"

339.94(497.11:1-622NATO)"2012/2017"

ЂОКИЋ, Катарина, 1985-

Kragujevac kao ogled(alo) : saradnja Srbije i NATO u oblasti ekonomije odbrane / Katarina Đokić. - Beograd : Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2018 (Beograd : Unagraf). - 21 str. ; 30 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:

str. 19-20.

ISBN 978-86-6237-156-0

a) Безбедност (политика) - Економски аспект - Србија - 2012-2017 b) Економска сарадња - НАТО - Србија - 2012-2017 COBISS.SR-ID 257828364

Activity supported by the
Canada Fund for Local Initiatives
Activité réalisée avec l'appui du
Fonds canadien d'initiatives locales

Canada

Objavlјivanje ove publikacije podržao je Kanadski fond za lokalne inicijative (CFLI) kroz projekat „Odnos Srbije i NATO: ka debati zasnovanoj na činjenicama“. Izneti stavovi su stavovi autorke i oni ne odražavaju nužno stavove kanadske vlade.

Sažetak

Analiza se bavi pitanjem koje koristi Srbija može imati od saradnje sa NATO u oblasti ekonomije odbrane. Iako je Republika Srbija formalno predvidela čitav niz mehanizama za saradnju sa NATO u ovoj oblasti, praktična saradnja je za sada ograničena. Jedan od najkonkretnijih vidova saradnje predstavlja korišćenje sredstava iz Poverilačkog fonda za sprovođenje projekta demilitarizacije viškova ubojnih sredstava i unapređenje kapaciteta Tehničkog remontnog zavoda (TRZ) Kragujevac. Stoga je ovaj projekat odabran kao studija slučaja.

Tehnički remontni zavod Kragujevac, sistem odbrane i Srbija u celini imaju, ili se očekuje da će imati, neposredne koristi od ovog projekta na više nivoa. Prvo, on obezbeđuje deo novca za rešavanje pitanja viškova ubojnih sredstava, koje već godinama opterećuje Srbiju. Drugo, projekat finansira opremanje TRZ-a Kragujevac, a sticajem nepredviđenih okolnosti, sredstva iz njegovog budžeta biće korišćena i za obnovu dela kapaciteta uništenih u tehničko-tehnološkoj nesreći u februaru 2017. godine. Treće, Srbija očekuje da će od prodaje sekundarnih sirovina dobijenih iz postupka demilitarizacije zaraditi 700 hiljada evra. Takođe, projekat bi trebalo da doprinese ekološki prihvatljivijem upravljanju otpadnim vodama koje TRZ Kragujevac ispušta.

Posebno pitanje jeste kakvu dugoročnu korist TRZ Kragujevac može imati od kapaciteta za demilitarizaciju, koji bi trebalo da budu unapređeni zahvaljujući ovom projektu. Naime, demilitarizacija je „biznis“ koji može da donosi dodatna sredstva u budžet Ministarstva odbrane. Iako nije realno očekivati da bi TRZ Kragujevac mogao da se takmiči u trci za velike poslove, on ima potencijal da u manjim razmerama prodaje usluge demilitarizacije i izvozi znanje. Ipak, uspešnost njegovog budućeg poslovanja značajno će zavisi od načina na koji će se Ministarstvo odbrane suočiti sa izazovima popune kadrova, povećanja poverenja u bezbednost na radu u preduzećima odbrambene industrije i povećanja nivoa bezbednosti skladištenja ubojnih sredstava.

S obzirom na to da bi Srbija u narednih godinu dana trebalo da dobije program razvoja odbrambeno-tehnološke i industrijske baze, ova analiza bi trebalo da podstakne na razmišljanje o najboljim mehanizmima međunarodne saradnje, koji bi mogli da doprinesu pomenutom razvoju.

KRAGUJEVAC KAO OGLED(ALO): SARADNJA SRBIJE I NATO U OBLASTI EKONOMIJE ODBRANE¹

Najnovije izjave visokih srpskih zvaničnika govore o opredeljenju Republike Srbije da, nastavljajući politiku vojne neutralnosti, najbolje iskoristi različite oblike saradnje sa Severnoatlantskim savezom (NATO) „za dobrobit naših građana i naše zemlje, ali i celog regiona”². Ova analiza polazi od pitanja o mogućim ekonomsko-odbrambenim koristima koje će Srbija imati od saradnje sa NATO u okviru programa „Partnerstvo za mir” (PzM) i sprovođenjem Individualnog akcionog plana partnerstva (IPAP). Osvrt na moguće koristi od međunarodne saradnje u ovoj oblasti posebno je važan budući da bi do početka sledeće godine Srbija konačno trebalo da dobije i program razvoja odbrambeno-tehnološke i industrijske baze.³

Individualni akcioni plan partnerstva za period 2015–2017. predviđa više mogućih mehanizama saradnje sa NATO radi unapređenja ekonomije odbrane, odnosno proizvodnje naoružanja i vojne opreme i upravljanja materijalnim resursima odbrane.⁴ Dosadašnja saradnja odvijala se prvenstveno na političkom nivou (npr. učestvovanje predstavnika Ministarstva odbrane na sastancima različitih NATO programa), dok su mogućnosti praktične saradnje vrlo ograničeno korišćene. Najkonkretniji vid praktične saradnje jeste korišćenje sredstava iz Poverilackog fonda NATO za projekat demilitarizacije viškova ubojnih sredstava. Demilitarizaciju vrši Tehnički remontni zavod (TRZ) Kragujevac u saradnji sa NATO Agencijom za podršku i nabavku (NSPA). Stoga će se analiza usmeriti na ovaj projekat kao studiju slučaja, koja bi trebalo da pokaže kakve mogućnosti i koristi Srbija ima od saradnje sa NATO u oblasti ekonomije odbrane.

Demilitarizacija je delatnost kojom se naoružanje i vojna oprema onesposobljavaju za svoju prvobitnu svrhu radi daljeg korišćenja u civilne svrhe ili uništenja. (Prema definiciji UNODA i iz Predloga zakona o proizvodnji i prometu naoružanja i vojne opreme).

Projekat ima dvostruki značaj. Prvo, njegovo bi sprovođenje trebalo da doprinese rešavanju problema viškova ubojnih sredstava u Srbiji. Drugo, on bi trebalo da unapredi kapacitete TRZ-a Kragujevac, centra koji za potrebe Vojske Srbije ispituje, održava, remontuje i demilitarizuje ubojna sredstva (bombe, projekte, mine, vođene i nevođene rakete).

U nastavku će biti ponuđeni odgovori na nekoliko pitanja koja su važna za bolje ocenjivanje značaja projekta demilitarizacije u Kragujevcu. Za početak, u analizi ćemo se baviti time zašto

---

1 Autorka se zahvaljuje sagovornicima koji su svojim uvidima i podacima doprineli istraživanju, a posebno gospodinu Blažu Miheliću i dr Siniši Pašagiću na stručnom doprinosu tekstu, kao i kolegama iz BCBP-a Saši Đorđeviću, Vladimiru Ercegu i Mariji Ignjatijević na strpljivom čitanju prethodnih verzija i korisnim sugestijama.

2 „Vučić i Stoltenberg: Vojna neutralnost Srbije nije prepreka za saradnju sa NATO-om”.

3 Predlog Zakona o proizvodnji i prometu naoružanja i vojne opreme, član 41, predviđa da Vlada Srbije u roku od devet meseci od dana njegovog stupanja na snagu donese program razvoja odbrambene tehnološke i industrijske baze Republike Srbije, kao i program razvoja preduzeća iz grupacije Odbrambene industrije Srbije.

4 Ekonomija odbrane određena je u ovoj analizi šire nego što je shvaćena ako se posmatra sadržaj poglavlja „Ekonomija odbrane” u IPAP-u. Detaljniji prikaz mera iz IPAP-a koje mogu biti značajne za proizvodnju naoružanja i vojne opreme moguće je naći u: Stefanović, A. „Šta saradnja sa NATO znači za namensku industriju?” Beograd: BCBP, 2017. <<http://bezbednost.org/Sve-publikacije/6527/Sta-saradnja-sa-NATO-znaci-za-namensku.shtml>>

se uopšte vrši demilitarizacija i zašto je potrebno smanjiti viškove ubojnih sredstava. Sledi zatim osvrt na to koji bi kapaciteti TRZ-a Kragujevac trebalo da budu unapređeni sprovođenjem ovog projekta i koje su očekivane koristi za Srbiju u celini. Nakon toga, biće razmotren dugoročni značaj projekta za sistem odbrane, poslovanje TRZ-a Kragujevac i namensku industriju Srbije. Poslednje poglavlje, rezimirajući nalaze studije slučaja, usmerava pogled u budućnost tražeći dalje tačke susreta Srbije i međunarodnih partnera u oblasti proizvodnje naoružanja i upravljanja materijalnim resursima odbrane.

ANTRFILE 1: LIČNA KARTA PROJEKTA

Naziv projekta: „Demilitarizacija viškova ubojnih sredstava kroz NATO poverilački fond“

Cilj projekta: Demilitarizacija oko dve hiljade tona viška ubojnih sredstava u TRZ-u Kragujevac. Konačna količina zavisi od procene Ministarstva odbrane Republike Srbije, koje u svakom trenutku može da, uz obrazloženje, povuče deo ubojnih sredstava koja su namenjena za demilitarizaciju.⁵

Budžet projekta: 3,7 miliona evra (izvorno), povećan na 4,15 miliona evra nakon tehničko-tehnološke nesreće u februaru 2017.⁶

Donatori: Velika Britanija (nosilac Poverilačkog fonda), Sjedinjene Američke Države (najveći pojedinačni donator), Nemačka, Italija, Švajcarska, Irska, Češka, Mađarska, Norveška, Turska, Slovačka.

Srbija finansira transport i skladištenje ubojnih sredstava.

Trajanje projekta: izvorno 2 godine (2016–2018), produžen za godinu dana.

ZAŠTO JE POTREBNO DEMILITARIZOVATI VIŠKOVE UBOJNIH SREDSTAVA?

Svrha demilitarizacije može biti eliminisanje ubojnih sredstava koja su postala opasna za skladištenje i korišćenje ili redukcija onih ubojnih sredstava na koje vojska više ne računa (viškovi), a koja nije moguće prodati. Ministarstvo odbrane uočilo je da postoji mogućnost korišćenja donatorske pomoći radi finansiranja redukcije viškova ubojnih sredstava.

Ubojna sredstva (UbS) imaju svoj rok trajanja. Vremenom energetski materijali laborisani u UbS (baruti, eksplozivi, kompozitna raketna goriva i pirotehničke smeše) gube svoja svojstva i postaju nestabilni, odnosno nastaje rizik od samozapaljenja.⁷ To znači da se povećava verovatnoća slučajnih eksplozija, koje mogu prouzrokovati ljudske žrtve i materijalnu štetu.

---

⁵ Intervju sa S.Pašagićem.

⁶ Intervju sa D. Taundrouom.

⁷ Švedić, 2017: 17; SAS, 2013: 1. Nitroceluloza, koja ulazi u sastav topovskih i raketnih baruta, je nestabilno jedinjenje. Razgradnja nitroceluloze je egzoterman proces, koji u određenim uslovima može dovesti do samopaljenja sastava u kojima se ona nalazi. Zbog toga je važno pratiti proces starenja i sadržaj stabilizatora koji sprečavaju da ne dodje do samopaljenja. (Intervju sa B. Mihelićem)

ANTRFILE 2: PRIMER SLUČAJNE EKSPLOZIJE

Primer slučajne eksplozije jeste eksplozija usled samozapaljenja protivavionske municije u vojnom skladištu Karađorđevo brdo kod Paraćina u oktobru 2006. godine⁸. U eksploziji su povređene 23 osobe, uništeno je oko 600 građevinskih objekata i oštećeno preko 6000 zgrada u Paraćinu i Čupriji, uključujući u to i 12 škola. Osim toga, studija međunarodne organizacije Small Arms Survey navodi da je eksplozija izazvala zagađenje oko 3000 hektara zemlje sa oko 90.000 neeksplozivnih naprava.⁹ Direktna finansijska šteta procenjena je na oko deset miliona američkih dolara. Potrebno je napomenuti da je municija koja je eksplodirala bila skladištena na otvorenom i postoji mišljenje da su neodgovarajući uslovi skladištenja doprineli tome da dođe do eksplozije.¹⁰

Prema informacijama koje su mediji preneli u toku 2011. godine, preko 90% municije Vojske Srbije bilo je u tom trenutku starije od deset godina.¹¹ Ubojna sredstva kojima je „istekao rok” mogu da se remontuju i da se time produži njihov vek upotrebe. Postoje dva slučaja kada se UbS ne remontuju. Prvi se odnosi na situaciju u kojoj odgovarajuća laboratorijska ispitivanja pokazuju da su UbS visokorizična za čuvanje i skladištenje i ona onda imaju prioritet kada je reč o demilitarizaciji, bez obzira na to da li su ili nisu potrebna vojsci.¹² U drugom slučaju, taktičko-tehnički, politički i finansijski razlozi upućuju na odluku da se ne isplati dalje skladištiti i održavati određene količine UbS-a, odnosno ona se smatraju neperspektivnim. Tako je i Ministarstvo odbrane procenilo da poseduje viškove UbS-a.

Naime, Srbija je od nekadašnje JNA nasledila velike količine naoružanja. Promenjene bezbednosne prilike (mala verovatnoća spoljne agresije i totalnog rata) i dosadašnje reforme Vojske čine da plaćanje za remont celokupnih količina ubojnih sredstava bude prilično nesvrishodno. Određeni zastareli borbeni sistemi izbačeni su iz upotrebe, tako da nema potrebe da se dalje čuvaju ili remontuju ubojna sredstva koja su oni koristili.¹³ Prema proceni Ministarstva odbrane, u Srbiji je 2006. godine bilo 32.000 tona viškova UbS-a. Ta količina je prodajom i demilitarizacijom do maja 2014. godine smanjena na 6 hiljada tona.¹⁴ Ministarstvo odbrane je tokom prošle godine kao cilj izrazilo težnju da do kraja 2018. godine više ne bude viškova.¹⁵

Uobičajena procedura za rešavanje viškova UbS-a jeste da oni prvo budu oglašeni za prodaju.¹⁶ Ukoliko nakon godinu-dve država ne uspe da proda svoje viškove, može pokušati da ih donira drugoj državi. I u slučaju prodaje i u slučaju donacije država je dužna da se pridržava sopstvenih zakona i preuzetih međunarodnih obaveza u pogledu izvoza naoružanja. Tako Srbija ne bi smela da prodaje ili donira naoružanje zemljama koje su pod sankcijama Saveta bezbednosti UN, u kojima je izražen rizik od izbijanja oružanog sukoba ili je on već izbio itd.¹⁷

8 Detaljnije o ovom slučaju u: Petrovic, P, Milosevic, M. and M. Savkovic. „Direct and Indirect Costs of Ammunition Depot Explosions in Serbia”. Beograd: BCBP, 2011. <<http://www.bezbednost.org/All-publications/5072/Direct-and-Indirect-Costs-of-Ammunition-Depot-shtml>>

9 SAS, 2014: 2.

10 SAS, 2014:2; Kosanović, 2006.

11 R. Dr. „Ubojna sredstva nebezbedna”, *Novosti*, 20. jun 2011.

12 Intervju sa B. Miheličem .

13 „Ubojna sredstva nebezbedna”.

14 Bobić, 2014: slajd 3.

15 Žarković, 2017: slajd 4.

16 Intervju sa B. Miheličem.

17 „Zakon o uvozu i izvozu naoružanja i vojne opreme”, čl. 17. Srbija je takođe ratifikovala Međunarodni sporazum o trgovini naoružanjem. (United Nations. The Arms Trade Treaty.< <https://unoda-web.s3-accelerate.amazonaws.com/wp-content/uploads/2013/06/English7.pdf>>).

Ne postoje jasni i potpuni podaci o tome koliko uspešno je Srbija do sada prodavala viškove UbS-a. Tokom 2011. godine mediji su izvestili da je u TRZ-u Kragujevac demilitarizovano oko 35 hiljada topovskih granata, koje je Ministarstvo odbrane prethodno bezuspešno pokušavalo da proda.¹⁸ Predstavnici Ministarstva odbrane Srbije istakli su na više regionalnih konferencija da prodaja nije najbolje rešenje za viškove UbS-a, jer mogu proći dve-tri godine dok se ne pronade kupac.¹⁹

Ako država ne uspe da proda ili donira viškove UbS-a, oni ulaze u „režim demilitarizacije“²⁰ Srbija je i ranije upravljala životnim ciklusom UbS-a, uključujući u to i demilitarizaciju, po čemu je jedinstvena u regionu. Ipak, Ministarstvo odbrane uočilo je da nema dovoljno kapaciteta za demilitarizaciju određenih vrsta UbS-a i da postoji potreba da se uvedu nove tehnologije, koje bi ovaj proces učinile bezbednijim i manje štetnim po životnu sredinu.²¹ S obzirom na budžetska ograničenja i brojne druge potrebe sistema odbrane, Ministarstvo se opredelilo za saradnju sa međunarodnim donatorima radi dobijanja finansijske i tehničke pomoći. Tako je u okviru Programa razvoja kapaciteta za upravljanje zalihama konvencionalne municije (CASM), koje je Ministarstvo započelo 2012. godine uz podršku Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) i Centra za kontrolu malokalibarskog i lakog naoružanja u Juugoistočnoj i Istočnoj Evropi (SEESAC), izvršena demilitarizacija viškova napalm praha i UbS-a punjenih belim fosforom.²² Tehnički remontni zavod Kragujevac nije imao kapacitete za demilitarizaciju ove vrste UbS-a²³, a zbog male količine ovih sredstava nije bilo svrsishodno ni razvijati takve kapacitete.²⁴ Zato su demilitarizaciju izvršile privatne firme odabrane na tenderu. Projekat Poverilačkog fonda NATO bi trebalo da finansira uvođenje novog tehnološkog postupka za demilitarizaciju različitih tipova UbS-a, koji se koriste ili koji su se koristili u Vojsci Srbije.

ANTRFILE 3: DODATNI RAZLOG ZA DEMILITARIZACIJU

Pristupanjem međunarodnim sporazumima koji zabranjuju određene vrste naoružanja države se obavezuju ne samo da to naoružanje neće proizvoditi i upotrebljavati već da ga više neće ni skladištiti. Srbija je uz podršku drugog poverilačkog fonda NATO uništila zalihe protivpešadijskih mina nakon ratifikacije tzv. Otavske konvencije (Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protivpešadijskih mina i o njihovom uništavanju). Ako bude pristupila Konvenciji o kasetnoj municiji, Srbija će, takođe, preuzeti i obavezu da u određenom vremenskom roku demilitarizuje sve zalihe kasetne municije.

---

18 „Ubojna sredstva nebezbedna“, 2011.

19 Gobinet, 2011: 113.

20 Gobinet, 2011: 113; Intervju sa B. Mihelićem.

21 Nikolić, 2016; UK Government, 2013.

22 Više informacija u prezentaciji „CASM Program“ izloženoj na 9. RASR konferenciji, <<http://www.rasrinitiative.org/pdfs/workshop-9/RASR-Workshop-9-PPT-Serbia-CASM.pdf>>

23 Doduše, TRZ Kragujevac je uradio prvu fazu demilitarizacije UbS-a punjenih belim fosforom tako što je odstranio (delaborisao) upaljače i eksplozivna punjenja. Ipak, ovaj zavod nema kapacitete za otapanje belog fosfora. (Intervju sa B. Mihelićem)

24 Intervju 1.

Kako se vrši demilitarizacija?

Uništavanje neperspektivnih ili opasnih ubojnih sredstava može se vršiti na više načina. Tradicionalne metode – zakopavanje u zemlju i potapanje u more – nisu ekološki prihvatljive i delimično su zabranjene.²⁵ Jedna mogućnost je i uništavanje kontrolisanim sagorevanjem i eksplozijom (eng. *open burning and open detonation, OBOD*), ali je ovaj metod visoko rizičan i štetan po životnu sredinu.²⁶ U ovom radu se pod demilitarizacijom podrazumeva industrijska demilitarizacija, koja se još naziva i delaboracija. Postoji više varijanti industrijske demilitarizacije, ali je u osnovi reč o postupku kojim se ubojna sredstva rastavljaju na sastavne komponente, koje se potom individualno mogu reciklirati ili uništavati.

KOJA JE ULOGA TEHNIČKOG REMONTNOG ZAVODA KRAGUJEVAC U SISTEMU ODBRANE I ŠTA BI ON TREBALO DA DOBIJE OVIM PROJEKTOM?

Tehnički remontni zavod Kragujevac ima ključnu ulogu u upravljanju životnim ciklusom ubojnih sredstava u Vojsci Srbije, ali ostvaruje i dodatne prihode na tržištu. Sprovedenjem projekta on bi trebalo da dobije novu opremu za demilitarizaciju. Sticajem okolnosti, sredstva iz Poverilačkog fonda biće korišćena i za obnovu njegove laboratorije, koja je uništena u požaru u februaru 2017. godine.

Tehnički remontni zavod Kragujevac ispituje, održava, remontuje i demilitarizuje ubojna sredstva za potrebe Vojske Srbije. Osim što radi za potrebe Vojske, zavod koristi svoje slobodne kapacitete da pruža komercijalne usluge naručiocima van sistema odbrane. Tako je tokom 2016. godine oko 25% prihoda TRZ-a Kragujevac generisano pružanjem usluga na tržištu.²⁷ Reč je o sredstvima koja ovaj zavod ne može samostalno da koristi, ali koja predstavljaju dobrodošlu dopunu budžetu Ministarstva odbrane.²⁸ Posebna prednost TRZ-a Kragujevac je u tome što sam osmišljava svoje tehnološke linije i pravi alate za remont i delaboraciju.²⁹ To mu omogućava da se relativno jednostavno prilagodi različitim zahtevima i tipovima UbS-a, ali i da prodaje svoje znanje – vrši transfer tehnologija u druge zemlje. Tehnički remontni zavod

25 UNODA IATG, 10.10: 2.

26 IATG 10.10, 2018: 8; Gobinet, 2012: 21. Ovaj metod poželjan je kada postoje male količine UbS-a za uništenje ili ako je suviše skupo ili rizično vršiti industrijsku demilitarizaciju (Intervju sa S. Pašagićem).

27 Švedić, 2017: 15.

28 Izmene Zakona o budžetskom sistemu iz 2012. onemogućile su jedinicama Ministarstva odbrane (MO) i Vojske Srbije da koriste sopstvene prihode, ali se naknadnim izmenama ova mogućnost vratila jedinicama koje ostvaruju prihod obavljanjem određenih delatnosti. Ipak, od tada je politika MO da se svi prihodi slivaju na zajednički račun MO u Upravi za trezor, odnosno pojedine organizacione jedinice ne mogu samostalno da raspolažu svojim prihodima. Iako sopstveni prihodi čine manje od 1% budžeta Ministarstva odbrane za 2018. godinu, oni su značajni za ulaganje u razvoj i modernizaciju. Na primer, njima se u potpunosti finansira Budžetski fond za potrebe vojnog obrazovanja i vojne naučno-istraživačke delatnosti (130 miliona dinara). Zakon o budžetu Republike Srbije za 2018. godinu: 101.

29 Intervju 1.

Kragujevac imao je poslednjih godina značajne prihode upravo zahvaljujući transferu tehnologija u zemlje severne Afrike i Azije.³⁰

Cilj Ministarstva odbrane je da se ovim projektom TRZK osposobi za to da bude regionalni centar za uništenje viška UbS-a³¹, odnosno za to da pruža usluge demilitarizacije drugim državama. Uoči početka projekta iz Ministarstva odbrane je stigla informacija da su od jedne zemlje članice NATO primili zahtev za delaboraciju više od 4 hiljada tona municije.³² U trenutku pokretanja projekta TRZ Kragujevac je imao dve tehnološke linije za delaboraciju, jednu za delaboraciju UbS-a velikog kalibra i drugu za UbS manjih kalibara.³³

Projekat bi trebalo da finansira uvođenje nove opreme za delaboraciju. Veći deo takve opreme proizvodi sam TRZ Kragujevac i on bi taj posao trebalo da fakturiše NATO Agenciji za nabavku i podršku.³⁴ Dalje, sredstvima iz projekta bi trebalo da bude finansirana izgradnja radionice za otapanje eksploziva. Sredstva iz Poverilačkog fonda takođe su odvojena za nabavku opreme za laboratoriju TRZ-a Kragujevac. Budući da je laboratorija uništena u požaru 28. februara 2017. godine, izmenjen je prvobitni plan o nabavci dodatnih instrumenata, tako da će ova sredstva biti namenjena nabavci instrumenata koje je Ministarstvo odbrane tražilo radi obnove pređašnjih kapaciteta.³⁵

U okviru projekta demilitarizacije TRZ Kragujevac je dobio i vatrogasno vozilo, ambulantno vozilo i viljuškar.³⁶ Najzad, Poverilački fond podržava i obuku osoblja u oblasti zaštite sredine.

Tehničko-tehnološka nesreća 28. februara 2017. i obnova Tehničkog remontnog zavoda Kragujevac

U tehničko-tehnološkoj nesreći, koja se dogodila 28. februara prošle godine, poginula su četiri zaposlena u TRZ-u Kragujevac, povređeno je 25 ljudi, kompletno je uništena II tehnološka linija (za delaboraciju UbS-a manjeg kalibra), kao i laboratorija za ispitivanje stabilnosti baruta i raketnog goriva.³⁷

Nakon što je raščišćeno mesto nesreće, delaboracija je u toku godine nastavljena na prvoj tehnološkoj liniji (UbS velikog kalibra), koja je ostala očuvana.³⁸ U međuvremenu, Ministarstvo odbrane, NSPA i donatorske zemlje Poverilačkog fonda razmotrile su mogućnosti značajnog proširenja projekta radi obnavljanja uništenih kapaciteta. Ovu zamisao odbacili su, međutim, i Ministarstvo odbrane i donatorske zemlje.³⁹ Konačni dogovor je da NSPA, kako je i bilo u planu, podrži izgradnju radionice za otapanje eksploziva, dok će Ministarstvo odbrane obnoviti tehnološku liniju uništenu u nesreći. Oprema za opštu delaboraciju, koja je nabavljena sredstvima iz projekta do februara 2017. godine, u trenutku nesreće još je stajala u magacinu,

---

30 Švediđ, 2017: 16.

31 „Otvoren projekat demilitarizacije viška ubojnih sredstava”.

32 Vukajlović, D. „LOGISTIČKI SPORAZUM: NATO Plaća da mu uništimo municiju”. *Alo*, 21. 3. 2016. <<http://www.alo.rs/nato-placa-da-mu-unistimo-municiju/40903>>

33 Intervju sa S. Pašagićem.

34 Intervju sa S. Pašagićem.

35 Intervju sa D. Taundrouom.

36 NATO Military Liaison Office Belgrade, 2017.

37 Žarković, 2017: slajd 12.

38 Intervju sa S. Pašagićem.

39 Intervju sa D. Taundrouom.

tako da nije oštećena u požaru.⁴⁰ Očekuje se da će uništena tehnološka linija biti obnovljena do septembra 2018. godine, kada bi trebalo da bude puštena u rad i radionica za otapanje eksploziva.⁴¹

Nakon nesreće izuzetan prioritet predstavlja obnova laboratorije. Bez redovnog ispitivanja stabilnosti baruta nije moguće na vreme detektovati ubojna sredstva koja su postala opasna, te se povećava i rizik njihovog skladištenja i upotrebe. Opremanje laboratorije je, međutim, skupo: pojedinačni instrumenti mogu da koštaju i do 270 hiljada evra.⁴² Ministarstvo odbrane tražilo je pomoć donatora za dva najskuplja instrumenta i sredstva iz projekta Poverilačkog fonda će najverovatnije biti preusmerena i upotrebljena za njihovu nabavku.⁴³ Deo instrumenata u ukupnoj vrednosti od oko 12,4 miliona dinara Ministarstvo je nabavilo novcem iz sopstvenog budžeta krajem 2017. godine.⁴⁴

KOJE DODATNE KORISTI SRBIJA IMA OD OVOG PROJEKTA?

Republika Srbija očekuje dodatne prihode od prodaje sekundarnih sirovina dobijenih delaboracijom. Takođe, projekat bi trebalo da doprinese unapređenju zaštite životne sredine.

Projekat podržava jačanje kapaciteta za industrijsku demilitarizaciju (delaboraciju), koja omogućava da se delovi dobijeni rastavljanjem ubojnih sredstava recikliraju i da donose zaradu. Eksploziv dobijen delaboracijom u TRZ-u Kragujevac reciklira se u fabrici „Prva iskra namenska” u privredni eksploziv. Metalni delovi (košuljice) pretvaraju se u sekundarne sirovine i prodaju.⁴⁵ Tokom 2016. godine objavljeno je da se od materijala prerađenog tokom trajanja projekta očekuje zarada od oko sedamsto hiljada evra.⁴⁶ Ovo bi bila „čista” zarada za Srbiju. Naime, projektni aranžman ne predviđa da se sredstva od prodaje sekundarnih sirovina vraćaju u budžet projekta, te se ona slivaju u republički budžet.⁴⁷

Projekat bi, takođe, trebalo da doprinese smanjenju zagađenja životne sredine u okolini Kragujevca. U okviru projekta predviđena je izgradnja i opremanje radionice za otapanje eksploziva (eng. *melt out*). Metoda otapanja podrazumeva presecanje i ispiranje eksplozivnih punjenja, pri čemu u tehnološkom postupku kruži ista voda (eksploziv se ispira i odlaže, a voda vraća u dalji proces). Primena ove metode omogućila bi bolju kontrolu otpadnih voda koje TRZ Kragujevac ispušta.⁴⁸ Osim toga, smatra se da ovaj postupak unapređuje i zaštitu na radu.⁴⁹ S

40 Intervju sa S. Pašagićem.

41 Intervju sa S. Pašagićem.

42 Reč je o procenjenoj vrednosti instrumenta mikrokolorimetar TAM (*Thermal Activity Monitor*). Sistem masene spektrometrije, kakav je potreban laboratoriji TRZ Kragujevac, košta oko 140 hiljada evra. (Žarković, 2017: slajd 14).

43 Intervju sa D. Taundrouom.

44 U pitanju su sistem za tečnu hromatografiju i sistem za gasnu hromatografiju. Sistemi su nabavljeni javnom nabavkom sa otvorenim postupkom. Ministarstvo odbrane – Sektor za materijalne resurse – Uprava za snabdevanje, 2017.

45 Galović, 2012.

46 Nikolić, 2016.

47 Intervju sa D. Taundrouom.

48 Intervju sa S. Pašagićem.

49 Intervju sa S. Pašagićem.

druge strane, potrebno je imati na umu da se metoda otapanja eksploziva može primeniti na delaboraciju samo određenih UbS-a, onih čija su eksplozivna punjenja stabilna na visokim temperaturama.⁵⁰

KAKVA JE DUGOROČNA PERSPEKTIVA TEHNIČKOG REMONTNOG ZAVODA KRAGUJEVAC?

Tehnički remontni zavod Kragujevac ima mogućnosti da unapređene kapacitete dugoročno iskoristi ne samo tako što će raditi za Vojsku već i tako što će pružati usluge na tržištu. Ipak, trebalo bi imati realna očekivanja kada je reč o obimu poslova i zaradi koju bi on mogao ovako da ostvari. Osim toga, uspeh njegovog budućeg poslovanja zavisiće od odgovora na više postojećih izazova.

Premda je realizacija projekta još u toku i premda je još rano govoriti o njegovim rezultatima, važno je zapitati se koliko je on održiv, odnosno na koji način TRZ Kragujevac i sistem odbrane dugoročno mogu imati koristi od jačanja kapaciteta za delaboraciju.

Tehnički remontni zavod Kragujevac ima važnu ulogu u upravljanju životnim ciklusom ubojnih sredstava Vojske Srbije i u tom su smislu obnova i unapređenje njegovih kapaciteta poželjni. S obzirom na sličnost postupaka remonta i delaboracije (i jedan i drugi polaze od rastavljanja UbS-a), jačanje kapaciteta za delaboraciju teoretski može povoljno uticati i na remontne kapacitete.⁵¹

ANTRFILE 4: PRIMER ALBANIJE

Albanija je trenutno ubedljivo vodeća zemlja u Jugoistočnoj Evropi kada je reč o kapacitetima za demilitarizaciju. Potreba da se vrši demilitarizacija naročito se javila nakon krize 1997, kada su opljačkana skladišta municije i jedno vreme se nije moglo govoriti ni o kakvoj sigurnosti skladištenja ubojnih sredstava. Samo tokom 1997. u Albaniji je registrovano oko 20 nekontrolisanih eksplozija, u kojima su prema proceni poginule 162 osobe.⁵² Nakon toga započeo je veći broj projekata, koje su finansirali međunarodni donatori, a sufinansirala albanska država. Cilj je bio redukcija UbS-a i unapređenje kapaciteta za demilitarizaciju. Rezultat toga bio je da je prosečan mesečni učinak demilitarizacije porastao je sa 447 tona u periodu 2000–2003. na 1721 tonu u 2010.⁵³

---

50 Reč je o TNT-u ili eksplozivima na bazi TNT-a (heksolit, oktolit) i njihovima smešama. Neke druge vrste eksploziva (npr. oni na bazi heksogena ili oktadena) u tečnom stanju nisu stabilne, pa se ne mogu otapati, jer bi došlo do eksplozije. (Intervju sa B. Mihelićem)

51 Što, doduše, nije izvesno da će se u ovom slučaju zaista desiti. (Intervju sa B. Mihelićem; Intervju sa S. Pašagićem).

52 SAS, 2014: 2.

53 Prema podacima navedenim u Gobinet, 2012: 39.

Istraživanja sa početka ove decenije pokazala su da je u Istočnoj Evropi demilitarizacija izuzetno potrebna i tražena, a da nedostaju kapaciteti da se na nju odgovori.⁵⁴ Ipak, čini se da Ministarstvo odbrane Srbije kasni u realizaciji zamisli da TRZ Kragujevac bude regionalni centar za demilitarizaciju, pošto se procenjuje da je uništenje viškova u regionu pri kraju.⁵⁵ Osim toga, veliki konkurent u ovoj oblasti je Albanija, čiji zavod za delaboraciju u Mjekesu „može da uništi više ubojnih sredstava za jedan dan nego Kragujevac za mesec dana”⁵⁶ i koji je već obavljao posao demilitarizacije za Crnu Goru⁵⁷. To ne znači, međutim, da TRZ Kragujevac nema mogućnosti za poslovanje sa drugim zemljama u regionu. On ima slobodne kapacitete koji se mogu iskoristiti za prodaju usluge delaboracije u manjim razmerama.⁵⁸ Osim redovne delaboracije, TRZ Kragujevac bi u budućnosti mogao drugim zemljama u regionu ponuditi remont ili laboratorijska ispitivanja baruta (laboratorijska ispitivanja su do sada već rađena za Vojsku Crne Gore).⁵⁹ Laboratorija u ovom zavodu bila je jedinstvena u regionu, a s obzirom na znanje i ljude koje već ima, obnova njenih kapaciteta mnogo je jednostavnija nego izgradnja novih u zemljama koje ih nemaju.⁶⁰ U kojoj meri će ova vrsta regionalne saradnje biti ostvarena, zavisiće svakako od „visoke politike”. Zemlje Jugoistočne Evrope već saraduju u oblasti demilitarizacije putem regionalne inicijative RASR (*Regional Approach to Stockpile Reduction*)⁶¹, koja okuplja i sve relevantne donatore u ovoj oblasti i omogućava njihovu koordinaciju. Saradnja se trenutno ostvaruje učestvovanjem na godišnjim konferencijama, na kojima predstavnici ministarstava odbrane razmenjuju iskustva i najbolja rešenja za demilitarizaciju i upravljanje životnim ciklusom UbS-a.

Opravdano je razmotriti i pitanje da li TRZ Kragujevac sa osnaženim kapacitetima ima mogućnost da pruža usluge delaboracije i zemljama izvan Jugoistočne Evrope. Trenutna praksa je da ubojna sredstva stižu u Evropu na demilitarizaciju i iz udaljenih zemalja Jugoistočne Azije.⁶² Tehnički remontni zavod Kragujevac ne može, međutim, biti konkurentan u odnosu na velike zapadnoevropske privatne firme, koje poseduju najsavremenije tehnologije i delaboraciju rade „na veliko”, što svakako utiče i na cenu. Prema podacima iz 2012. godine, TRZ Kragujevac mogao je da demilitarizuje nešto iznad 3000 tona konvencionalnih ubojitih sredstava godišnje. Poređenja radi, švedska kompanija Nammo vingakersverken (*Nammo Vingåkersverken*) godišnje izvrši delaboraciju 15–20 hiljada tona konvencionalnih ubojnih sredstava.⁶³ Cena delaboracije u velikoj meri zavisi od toga da li se delovi dobijeni rastavljanjem UbS-a recikliraju (npr. ako se barut uništava, to značajno povećava cenu) i da li ustanova/firma koja vrši delaboraciju ima mogućnost da ova sredstva prerađuje u privredne eksplozive.⁶⁴ Ministarstvo odbrane procenilo je pre nekoliko godina da bi se unapređenjem kapaciteta TRZ-a Kragujevac troškovi delaboracije smanjili sa tadašnjih 780 evra po toni na manje od 500 evra po toni, što bi ovaj zavod trebalo da učini konkurentnim na međunarodnom tržištu.⁶⁵ Istovremeno, potrebno je imati na umu da je on vojna ustanova i da na tržištu može ponuditi samo kapa-

54 SAS, 2013: 2.

55 Intervju sa D. Taundrouom; Intervju sa B. Mihelićem; Intervju 1.

56 Intervju sa D. Taundrouom.

57 NSPA, 2014.

58 Intervju sa D. Taundrouom.

59 Intervju 1.

60 Intervju 1.

61 U pitanju su sledeće države: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Crna Gora, Hrvatska, BJR Makedonija, Moldavija, Rumunija, Srbija i Slovenija. Više informacija dostupno je na Internet stranici ove inicijative <www.rasrinitiative.org>

62 Intervju sa B. Mihelićem.

63 SAS, 2013: 2. Podatak za švedsku kompaniju datira iz 2010. godine.

64 Intervju sa B. Mihelićem.

65 SAS, 2013: 2.

citete koji po godišnjim planovima upotrebe nisu namenjeni potrebama Vojske Srbije. Dakle, TRZ Kragujevac bi mogao da nudi usluge delaboracije u saradnji sa „Prvom iskrom”, koja bi prerađivala eksploziv dobijen delaboracijom, ali je potrebno biti realan u vezi sa očekivanim obimom poslova koje bi na taj način dobijao.

S druge strane, Tehnički remontni zavod ima uslove za transfer tehnologije u oblasti delaboracije. Iako je mala verovatnoća da će inženjeri iz Kragujevca u narednom periodu učestvovati u NSPA programima u trećim zemljama⁶⁶, neki drugi donatori koji su radili sa Ministarstvom odbrane izrazili su želju da koriste srpske stručnjake prilikom sprovođenja svojih programa u trećim zemljama (npr. u Centralnoj Aziji).⁶⁷ Osim toga, postoji mogućnost izvoza znanja na bilateralnoj osnovi. Procenjuje se da „u Srbiji ima izvanrednih stručnjaka, ali je problem organizacija i puštanje tih kapaciteta na svetsko tržište”⁶⁸.

Unapređenje kapaciteta TRZ-a Kragujevac može posredno koristiti domaćoj namenskoj industriji. Prerada eksploziva donosi posao „Prvoj iskri” mada se trenutno procenjuje da ovaj angažman ne doprinosi značajno njenim prihodima.⁶⁹ Prilikom obavljanja svojih zadataka TRZ Kragujevac nabavlja elemente koje proizvode samo domaća preduzeća namenske industrije.⁷⁰ Osim toga, ovaj zavod je i naručilac usluga koje pružaju domaći naučni instituti, poput Instituta za hemiju, tehnologiju i metalurgiju i Instituta Vinča.⁷¹

Izazovi u narednom periodu

Nabavka opreme za TRZ Kragujevac predstavlja samo „deo slagalice” njegovog poslovanja i sposobnosti sistema odbrane Srbije da upravlja životnim ciklusom UbS-a. Da bi onaj aspekt projekta koji treba da unapredi kapacitete zavoda bio dugoročno održiv i svrsishodan, potrebno je sagledati širu sliku i suočiti se sa više izazova:

- **Obnova ljudskih resursa.** Sam TRZ Kragujevac prepoznaje kao najveći izazov nedostatak kadra, naročito specijalista za pirotehniku.⁷² Stručnjaci TRZ-a Kragujevac jesu cenjeni u regionu, ali većina je pred penzijom. Prosečna starost zaposlenih početkom 2017. godine bila je 42 godine.⁷³ Pritom, obuka inženjera za rad sa ubojnim sredstvima predstavlja dugotrajan i skup proces.
- **Obnova poverenja u bezbednost na radu.** Tehnički remontni zavod Kragujevac ima sertifikovan sistem upravljanja kvalitetom u oblasti bezbednosti i zaštite na radu.⁷⁴ Ipak, teh-

---

66 Intervju sa D. Taundrouom.

67 Intervju 2.

68 Intervju sa B.Mihelićem.

69 Intervju sa S. Pašagićem.

70 Videti pregled javnih nabavki TRZ-a Kragujevac po pregovaračkom postupku bez objavljivanja javnog poziva: <http://www.trzk.co.rs/Srpski/javnenabavke_bez_javnog_poziva.html>

71 Isto.

72 Švediđ, 2017: 16.

73 Švediđ, 2017: 16.

74 Švediđ, 2017: 16.

nološka nesreća u februaru prošle godine i relativno česte nesreće u namenskoj industriji⁷⁵ izazivaju nepoverenje kod potencijalnih inostranih partnera.⁷⁶

- **Povećanje nivoa bezbednosti skladištene municije.** Delaboracija opasnih i neperspektivnih ubojnih sredstava rešava samo deo problema bezbednog upravljanja zalihama. Do 2011. godine zalihe UbS-a čuvane su i na otvorenom prostoru.⁷⁷ Taj problem je u međuvremenu rešen izgradnjom novih objekata⁷⁸, ali su postojeći objekti u lošem stanju, što ih čini manje bezbednim za čuvanje eksplozivnih materija. Rekonstrukcija i izgradnja novih objekata otežane su usled nedostatka novca.⁷⁹

MEĐUNARODNA SARADNJA I RAZVOJ ODBRAMBENO-TEHNOLOŠKE BAZE SRBIJE – POGLED U BUDUĆNOST

Republika Srbija u ovom trenutku nema strategiju razvoja kapaciteta za proizvodnju naoružanja i vojne opreme. To bi trebalo da se promeni do početka 2019. godine. Razvoj odbrambenih tehnologija i industrije predstavlja skupo opredeljenje. Članice NATO, čak i nakon preokretanja politike štednje u oblasti odbrane i povećanja budžeta za odbranu, nastavljaju započeti trend zajedničkog razvijanja odbrambenih sposobnosti (*smart defence*⁸⁰). Evropska unija takođe nastoji da podstiče saradnju članica u oblasti razvoja odbrambenih tehnologija i proizvodnje naoružanja.⁸¹ Za Ministarstvo odbrane je značajno da identifikuje najbolje partnere i oblike međunarodne saradnje, koji bi doprineli izgradnji, održavanju i unapređenju onih sposobnosti koje budući vladini programi izdvajaju kao prioritete.

Kad je reč o implementaciji Individualnog akcionog plana partnerstva (IPAP) sa NATO, Srbija još nije koristila sve one mehanizme saradnje u oblasti ekonomije odbrane koje je sama predvidela. Jedan od retkih oblika praktične saradnje predstavlja korišćenje sredstava Povećanog fonda NATO za demilitarizaciju viškova ubojnih sredstava u Tehničkom remontnom zavodu Kragujevac. Projekat demilitarizacije pokazao je da Srbija može racionalno koristiti donatorsku pomoć za finansiranje specifičnih potreba odbrane, za koje se inače ne bi izdvajao novac iz budžeta. Osim rešavanja problema viška ubojnih sredstava, projekat je omogućio relativno brzu reakciju donatora u obnovi TRZ-a Kragujevac nakon tehničko-tehnološke nesre-

75 U julu 2017. mediji su izvestili da je u proteklih 10 godina u namenskoj industriji bilo 14 nesreća, u kojima je poginulo 15 radnika („U nesrećama u namenskoj industriji za 11 godina poginulo 15 radnika“). Srbija se našla na 14. mestu u svetu po broju nekontrolisanih eksplozija UbS-a na listi organizacije *Small Arms Survey objavljenoj 2014. godine, pri čemu je ova organizacija u kategoriji „Srbija“* brojala incidente počev od vremena Savezne Republike Jugoslavije (u datom periodu nije bilo zabeleženih incidenata na području Crne Gore). (Berman and Reina, 2014: 15 i UEMS incidents by country 1979–2016).

76 Intervju sa B. Mihelićem.

77 Za više podataka videti: Žarković, 2017: slajd 3.

78 Galović, 2012.

79 Švedić, 2014: 24–25.

80 NATO. Smart Defence. Ažurirano 20. 2. 2017. <https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_84268.htm#>

81 Evropski akcioni plan odbrane (*European Defence Action Plan*) tako predviđa osnivanje *Evropskog odbrambenog fonda (European Defence Fund)*. Fond će se koristiti za finansiranje zajedničkih istraživačkih projekata i projekata razvoja odbrambenih sposobnosti. Radi pokretanja drugog tipa projekata, EU je trenutno u procesu stvaranja pravnog osnova za osnivanje *Evropskog programa razvoja odbrambene industrije (European Parliament. „European Defence Industrial Development Programme“*. Legislative train schedule. <goo.gl/WN5D7T>). Evropska unija je 2007. godine usvojila Strategiju razvoja odbrambeno tehnološke i industrijske baze (EDA. *Strategy for the European Defence Technological and Industrial Base*. B.d. <<https://www.eda.europa.eu/what-we-do/our-current-priorities/strategies/Technologicalandindustrialbase>>)

će. Takođe, on može biti dugoročno značajan za poslovanje ove ustanove. Tehnički remontni zavod Kragujevac ima potencijal da svoje usluge prodaje drugim zemljama u regionu i šire, što bi dopunilo budžet odbrane. Ipak, nije realno očekivati da on može unaprediti kapacitete do te mere da postane konkurentan u odnosu na privatne firme i da dobija velike poslove. Dugoročna korist za Srbiju od ovog projekta trebalo bi da bude i aktivna kontrola otpadnih voda koje TRZ Kragujevac ispušta. Dugoročna održivost i efektivnost projekta zavisice, međutim, od stanja u širem okruženju u kome TRZ Kragujevac deluje i od rešavanja drugih pitanja važnih za upravljanje životnim ciklusom ubojnih sredstava. To su, pre svega, pitanje popune stručnog kadra, unapređenje bezbednosti na radu u čitavoj namenskoj industriji i poboljšanje kapaciteta skladišta. Ovo su ujedno i oblasti u kojima bi Srbiji mogla koristiti dalja međunarodna saradnja.

Istovremeno, dalja planska dokumenta sistema odbrane i program razvoja odbrambeno-tehnološke i industrijske baze Republike Srbije trebalo bi jasno da identifikuju koje kapacitete i sposobnosti Srbija ima i objektivno može da ponudi u vidu komercijalnih usluga za inostrane naručioce ili posredstvom međunarodnih programa razvojne pomoći. Na primer, Ministarstvo odbrane već je pokazalo spremnost u okviru RASR inicijative da svim zainteresovanim zemljama pruži transfer znanja iz oblasti fizičke bezbednosti i upravljanja zalihama municije.⁸² Ne bi trebalo zaboraviti ni na to da se Tehnički remontni zavod Kragujevac, čak i nakon tehnološke nesreće, smatra jednom od vodećih ustanova ovog tipa u regionu. Zahvaljujući tome, u zavisnosti od budućih političkih odnosa, može postati primer svojevrsne regionalne izgradnje i deljenja sposobnosti (odnosno, kako se to u EU naziva, *pooling and sharing*).

---

82 Žarković, 2017: slajd 30.

ANEKS 1: VREMENSKI SLED POKRETANJA PROJEKTA „DEMILITARIZACIJA VIŠKOVA UBOJNIH SREDSTAVA KROZ NATO POVERILAČKI FOND”

2011.	<i>Ministarstvo odbrane Srbije predlaže osnivanje poverilačkog fonda NATO za potrebe demilitarizacije.</i>
2013.	<i>Ministarstvo odbrane u saradnji sa NATO Agencijom za podršku i nabavku priprema predlog projekta. Predlog projekta predstavljen u okviru NATO.</i>
2015.	<i>Vlada Srbije potpisuje sporazum sa NATO Organizacijom za podršku i nabavke (NSPO).</i>
2016. februar	<i>Skupština Srbije ratifikuje sporazum Vlade Srbije i NATO Organizacije za podršku i nabavke (NSPO).</i>
2016. mart	<i>NATO zvanično odobrava projekat. TRZ Kragujevac potpisuje Implementacioni sporazum sa NSPA.</i>
2016. oktobar	<i>TRZ Kragujevac započinje demilitarizaciju u okviru ovog projekta.</i>

Bibliografija

- Berman, E. G. and P. Reina (eds.). *Unplanned Explosions at Munitions Sites (UEMS): Excess Stockpiles as Liabilities rather than Assets. Handbook No. 3. Geneva: Small Arms Survey, 2014.*
- Bobić, N. (Ministarstvo odbrane Republike Srbije) „Training curriculum in the field of Physical Security and Stockpile Management”. RASR Workshop, Sofia, 12–15 May 2014. <<http://www.rasrinitiative.org/pdfs/workshop-7/RASR-Workshop-7-PPT-Serbia-PSSM-training.pdf>>
- „The CASM Program”. Prezentacija predstavnika Ministarstva odbrane na 9. konferenciji RASR inicijative. Podgorica, 3–4. 9. 2017. <<http://www.rasrinitiative.org/pdfs/workshop-9/RASR-Workshop-9-PPT-Serbia-CASM.pdf>>
- Dr. R. „Ubojna sredstva nebezbedna”. *Novosti*, 20. jun 2011. <<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:335076-Ubojna-sredstva-nebezbedna>>
- Galović, M. „U Srbiji 8500 tona municije viška”. *Politika*, 22. 9. 2012. <goo.gl/HWJ7Mx>
- Gobinet, P. *Capabilities and Capacities: A Survey of South-east Europe's Demilitarization Infrastructure*. Geneva: Small Arms Survey, 2012.
- Kosanović, Z. „Glava u rizli”. *Vreme* 825, 26. 10. 2006. <<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=469293>>
- Mijailović, M. „Mučno, ali dobro za državu i vojsku”. *B92 Info*, 16. 3. 2005. <goo.gl/KaLXCa>
- Ministarstvo odbrane. „Srbija dobila sertifikat o kodifikaciji”. 20. 11. 2014. <<http://www.mod.gov.rs/lat/7497/srbija-dobila-sertifikat-o-kodifikaciji-7497>>
- Ministarstvo odbrane – Sektor za materijalne resurse – Uprava za snabdevanje. Odluka o dodeli ugovora. Otvoreni postupak javne nabavke dobara broj 64/2017 – Ispitno-merna oprema za TRZ Kragujevac. Beograd, 29. 12. 2017. Dokument preuzet sa Portala Uprave za javne nabavke <<http://portal.ujn.gov.rs/Dokumenti/JavnaNabavka.aspx?idd=1657235>>
- „Naređeno dodatno veštačenje eksplozije u TRZ Kragujevac”. *FoNet/N1*, 28. 9. 2017. <<http://rs.n1info.com/a331182/Vesti/Vesti/Naredjeno-dodatno-vestacenje-eksplozije-u-TRZ-Kragujevac.html>>
- NATO. *NATO/PFP Trust Fund Policy*, 29. 6. 2009, ažurirano 9. 6. 2010. <goo.gl/AyVzw9>
- NATO. *NATO Trust Fund Projects – 1 March 2017*. <goo.gl/x5tAMQ>
- NATO Military Liaison Office Belgrade. „NATO agency donates emergency fire vehicle to TRZ Kragujevac”, 18. 5. 2017. <goo.gl/jMXaRn>
- Nikolić, T. „Zašto sam potpisao Zakon o NATO” (autorski tekst predsednika Tomislava Nikolića). *Novosti*, 20. 2. 2016. <goo.gl/X3MgEH>
- NSPA. „NSPA facilitates Montenegrin ammunition demilitarisation in Albania”. 9. 12. 2014. <<http://www.nspa.nato.int/en/news/news-20141209-7.htm>>
- „Otvoren projekat demilitarizacije viška ubojnih sredstava”. *RTS/Tanjug*, 13. 10. 2017. <<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/2487435/otvoren-projekat-demilitarizacije-viska-ubojnih-sredstava.html>>

- Petrović, P.; Milošević, M. and M. Savković. *Direct and Indirect Costs of Ammunition Depot Explosions in Serbia*. Beograd: BCBP, 2011. <<http://www.bezbednost.org/All-publications/5072/Direct-and-Indirect-Costs-of-Ammunition-Depot.shtml>>
- „Predlog Zakona o proizvodnji i prometu naoružanja i vojne opreme”. <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/4158-17.pdf>
- Small Arms Survey (SAS). „Industrial Demilitarization of Conventional Ammunition”. *Research Note 37*, 2013. <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/H-Research_Notes/SAS-Research-Note-37.pdf>
- Small Arms Survey (SAS). „Razmatranje pitanja viška naoružanja: neplanirane eksplozije u skladištima municije u jugoistočnoj Evropi.” *Napomena za istraživanje 41*, 2014. <http://www.smallarmssurvey.org/fileadmin/docs/H-Research_Notes/SAS-Research-Note-41-BCMS.pdf>
- Švedić, M. „I logistika ima svoju logistiku”. *Obrana* 207, 1. 5. 2014.
- Švedić, M. „Put uspeha pirotehničara sa Medne”. *Obrana* 271, 1. 1. 2017.
- UK Government. „Helping Serbia dispose of stocks of surplus munitions”. 30. 7. 2013. <<https://www.gov.uk/government/news/helping-serbia-dispose-of-stocks-of-surplus-munitions>>
- „U nesrećama u namenskoj industriji za 11 godina poginulo 15 radnika”. *Blic/Beta*, 15. 7. 2017. <<https://www.blic.rs/vesti/hronika/u-nesrecama-u-namenskoj-industriji-za-11-godina-poginulo-15-radnika/z4mm06g>>
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). „Demilitarization and destruction of conventional ammunition”. *International ammunition technical guideline (IATG) 10.10. Second edition*, 1. 2. 2015. <<https://unoda-web.s3-accelerate.amazonaws.com/wp-content/uploads/assets/convarms/Ammunition/IATG/docs/IATG10.10.pdf>>
- „Vučić i Stoltenberg: Vojna neutralnost Srbije nije prepreka za saradnju sa NATO”. *RTS*, 15. 11. 2017. <<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2940705/vucic-i-stoltenberg-vojna-neutralnost-srbije-nije-prepreka-za-saradnju-sa-nato-om.html>>
- Vukajlović, D. „LOGISTIČKI SPORAZUM: NATO Plaća da mu uništimo municiju”. *Alo*, 21. 3. 2016. <<http://www.alo.rs/nato-placa-da-mu-unistimo-municiju/40903>>
- „Zakon o uvozu i izvozu naoružanja i vojne opreme”. *Sl. glasnik RS*, br. 107/2014.
- „Zakon o budžetu Republike Srbije za 2018. godinu”. *Sl. glasnik RS*, br. 113/2017.
- Žarković, L. (Ministarstvo odbrane Republike Srbije). Prezentacija za 9. radionicu u okviru Regionalnog pristupa smanjenju zaliha naoružanja (RASR). Podgorica, 3–4. 9. 2017. <<http://www.rasrinitiative.org/pdfs/workshop-9/RASR-Workshop-9-PPT-Serbia.pdf>>

Lista intervjuja i odgovora na upitnike poslatih kao zahtev za pristup informacijama od javnog značaja

1. Intervju sa Blažem Miheličem, slovenačkim ekspertom za eksplozive, demilitarizaciju i upravljanje zalihama UbS-a. Skype intervju, 12. 1. 2018.
2. Intervju sa Dejvidom Taundrouom (David Towndrow), menadžerom projekta „Demilitarizacija viškova ubojnih sredstava kroz NATO poverilački fond“, NSPA. Telefonski intervju, 25. 1. 2018.
3. Intervju sa Sinišom Pašagićem, supervizorom projekta „Demilitarizacija viškova ubojnih sredstava kroz NATO poverilački fond“, NSPA. Beograd, 8. 1. 2018.
4. Intervju 1 – Intervju sa sagovornicima upućenim u temu demilitarizacije u Srbiji, koji su želeli da ostanu anonimni. Beograd, 19. 1. 2018.
5. Ministarstvo odbrane. Odgovor na upitnik BCBP-a poslat uz zahtev za pristup informacijama od javnog značaja. Broj 780-10/17. Beograd, 20. 12. 2017.

